

Η ΙΣΟΡΡΟΠΙΑ ΚΑΙ Η ΣΥΝΘΕΣΙΣ ΤΩΝ ΑΝΤΙΘΕΣΕΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΖΩΗΝ

Χαρακτηριστικὸν τῆς προκαντιανῆς Φιλοσοφίας ἦτο ἡ διαμάχη μεταξύ λόγου καὶ ἐμπειρίας, μεταξύ νοήσεως καὶ αἰσθήσεως, μεταξύ Rationalismus καὶ Empirismus. Κατὰ τὴν πρώτην καὶ ὀρθολογικὴν θεωρίαν, κυριωτάτῃ τῆς γνώσεως πηγὴ εἶναι ὁ λόγος, ἡ καθαρὰ νόησις. Κατὰ τὴν δευτέραν καὶ ὅλως ἀντίθετον, τὴν ἐμπειρικὴν, εἶναι αἱ αἰσθήσεις. Σύνθεσις τοῦ Rationalismus καὶ Empirismus ἀπετέλεσεν ὁ Criticismus, ἡ Κριτικὴ Σχολή, ἡ ὁποία παραδέχεται ὅτι ἡ ἐμπειρία καὶ ὁ λόγος εἶναι συναμφότερα ἡ πηγὴ τῆς γνώσεως καὶ τὸ κριτήριον τῆς ἀληθείας. Συνεπῶς κατὰ τὸν Kant ἐν τῇ γενέσει τῆς γνώσεως συνεργάζονται δύο παράγοντες: α) ὁ ἐμπειρικός, ὁ a posteriori, ἡ ὕλη, καὶ β) ὁ ὑπερβατικός, ὁ a priori, ὁ ὀρθὸς λόγος, ἡ καθαρὰ νόησις. Πάντα τὰ πνευματικὰ δημιουργήματα, παραστάσεις, ἔννοιαι καὶ ἰδέαι, εἶναι προϊόντα τῆς νοήσεως τῇ ἐπιδρᾷ τῆς ἐμπειρίας. Ἄρα ἡ κριτικὴ θεωρία τοῦ Καντίου συνθέτει καθαρὰν νόησιν καὶ ἐμπειρίαν. Διὸ καὶ θὰ ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ κριτικὴ σύνθεσις.

Ὁ ὑπερβατικὸς παράγων τῆς Καντιανῆς φιλοσοφίας καλεῖται καὶ τύπος. Καὶ ὁ τύπος πηγάζει ἐκ τῆς γνωστικῆς ἡμῶν ἱκανότητος. Καὶ ἡ γνωστικὴ ἱκανότης στηρίζεται εἰς τὴν σύζευξιν τοῦ νοῦ καὶ τῆς αἰσθήσεως.

Ὁ μέγας φιλόσοφος Wundt διαιρεῖ τὰς ἐπιστήμας εἰς τυπικὰς καὶ πραγματικὰς. Εἰς τὰς τυπικὰς κατατάσσει τὰ μαθηματικά. Καὶ τὰ μαθηματικά ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ ἔννοίᾳ εἶναι φιλοσοφικὴ ἐπιστήμη. Καὶ ἀκόμη μεγάλοι φυσικομαθητικοὶ ἐπιστήμονες ἦσαν καὶ μεγάλοι φιλόσοφοι.

Διὰ τοῦτο καὶ ὀρθότατα εἰς τὰ Modern School καὶ Technical School, εἰς τὰ ὁποῖα δίδεται μεγάλη ἔμφασις εἰς τὰ φυσικομαθηματικά, διδάσκεται ἀπαραιτήτως καὶ ἡ φιλοσοφία.

Εἰς τὸ περὶ τῆς αἰτιότητος καὶ τῶν παραγόντων τοῦ ἱστορικοῦ βίου κεφάλαιον ἀντιμάχονται δύο θεωρίαι, ἡ ἰδεολογικὴ καὶ ἡ φυσιοκρατικὴ. Κατὰ τὴν πρώτην τὴν ὁδὸν τοῦ ἱστορικοῦ βίου χαράσσουσιν θεῖαι δυνάμεις, ὑπερκόσμιαι ἰδέαι, μὴ πεπερασμέναι ἐνέργειαι. Κατὰ τὴν φυσιοκρατικὴν θεωρίαν αἱ ὑπὲρ τὴν φύσιν καὶ τὴν ὕλην δυνάμεις, δὲν ἔχουσιν θέσιν ἐν τῇ προόδῳ τοῦ ἱστορικοῦ βίου. Ρυθμίζονται πάντων εἶναι ἡ ἀνάγκη, ἡ βία καὶ ἡ ὕλη. Αἰτῶνται ἵστανται ὅπισθεν τῶν νοητικῶν καὶ βουλητικῶν ἐνεργειῶν. Καὶ οἱ ἱστορικοὶ νόμοι εἶναι ἐπιγεννήματα τῶν φυσικῶν νόμων. Τρίτῃ θεωρίᾳ, μέσῃ τὴν ἐνδιάμεσον ὁδόν, εἶναι ἡ τῆς δημιουργικῆς συνθέσεως, συνθέτουσα τὴν ἰδεολογικὴν καὶ φυσιοκρατικὴν θεωρίαν. Κατὰ τὴν θεωρίαν τῆς δημιουργικῆς συνθέσεως πάντοτε ἐκ τοῦ ἐσταθμισμένου τοῦ παρελθόντος παράγεται τὸ νέον, τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ προῖδῃ τις ἢ νὰ συλλάβῃ ἐν τῇ πλήρει διαμορφώσει του ἐκ τῶν προτέρων. Διὰ τοῦτο καὶ λέγομεν συνήθως ὅτι ἱσχυσαν ἀστάθμητοι παράγοντες. Πολλάκις βλέπομεν ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν ἱστορικῶν γεγονότων ὅτι οἰκονομικὰ αἰτία ἱσχυσαν ἐπὶ τὴν τοιαύτην ἢ ἐκείνην τὴν δομὴν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων καὶ προδιαθέσεις καὶ ψυχικαὶ καταστάσεις καὶ κοινωνικὰ ρεύματα καὶ ἰδέαι.

Ὡς πρὸς τοὺς παράγοντας τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῶν διαφόρων λαῶν δύο θεωρίαι ὑπάρχουσιν. Ἡ ἱστορικὴ ἀτομοκρατία καὶ ἡ ἱστορικὴ συνολοκρατία. Κατὰ τὴν πρώτην

παράγοντες τῆς ἱστορίας εἶναι τὰ μεγάλα πνεύματα, τὰ ἐπιφανῆ πρόσωπα, οἱ ἥρωες. Οἱ μεγάλοι πολιτικοὶ ἄνδρες, οἱ νομοθέται, οἱ σοφοί, οἱ ἀρχικοί, οἱ μεταρρυθμισταὶ δημιουργοὺν σταθμοὺς εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν. Τὸ πλῆθος ἀκολουθεῖ, ὡς τὸ ποίμνιον τὸν ποιμένα.

Κατὰ τὴν δευτέραν θεωρίαν, τὴν ἱστορικὴν συνολοκρατίαν, δὲν θεμελιοῖ τὰ σταθμικὰ ἱστορικὰ γεγονότα τὸ ἄτομον, ὁ ἥρωας, ἀλλὰ ἡ συνολικὴ ψυχὴ τοῦ λαοῦ, ἡ μᾶζα.

Τὰ ἄτομα, οἱ ἥρωες εἶναι ἡ συνισταμένη τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ λαοῦ, ὁ ὕλοποιημένος σκοπὸς τῶν ἀύλοποιήτων μαζικῶν ἐπιδιώξεων. Ὁ λαὸς δρᾷ διὰ τοῦ ἡγεμόνος. Αἱ κοινωνίαι διὰ τῶν βουλευτικῶν τῶν ἐκπροσώπων.

Μέσσην ὁδὸν τέμνει ἡ τρίτη θεωρία, ἣτις ἀποτελεῖ σύζευξιν καὶ σύνθεσιν ἀμφοτέρων. Καὶ οἱ ἥρωες, καὶ ὁ λαός, ἀμφοτέροι δημιουργοὺν τὴν ἱστορίαν. Ἡ ἀλληλεπίδρασις ἐπὶ τοῦ ἱστορικοῦ βίου, τοῦ ἀποτελοῦντος θεμελιώδεις ἀξίας, ἀμφοτέρων τῶν ὡς ἄνω παραγόντων, εἶναι ἀναμφισβήτητος. Συνεπῶς φορεῖς καὶ δημιουργοὶ τῆς ἱστορικῆς ζωῆς τῶν λαῶν εἶναι τὸ τε ἄτομον καὶ τὸ σύνολον, ὅτε ἥρωας καὶ ὁ λαός, ὃ τε ἡγεμὼν καὶ τὸ πλῆθος.

Κατὰ τὴν παιδαγωγικὴν καὶ ἐν τῇ περὶ μορφωτικοῦ ἀγαθοῦ κεφαλῇ δύο ἀντίθετοι θεωρίαι διεκδικοῦν τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην βελτίωσιν. Ἡ πρώτη εἶναι ὁ παιδαγωγικὸς συντηρητικισμός, ἡ δευτέρα ὁ παιδαγωγικὸς ῥωμαντισμός. Ὁ πρῶτος στηρίζεται εἰς τὸν δογματισμόν. Κατ' αὐτὸν τὸ μορφωτικὸν ἀγαθὸν εἶναι αἱ δεδοκιμασμένοι ἀξίαι τοῦ παρελθόντος, τὸ ἐπὶ τῇ βάσει ὀργανωτικῶν, παιδαγωγικῶν καὶ ἱστορικῶν ἀρχῶν ἀναδημιουργικὸν καὶ ἀνθρωποπλαστικὸν πνευματικὸν κατασκεύασμα τοῦ ἐγνωσμένου παρελθόντος. Τὸ μορφωτικὸν τοῦτο ἀγαθὸν θὰ τεθῇ εἰς δρᾶσιν κατὰ τρόπον δογματικὸν καὶ δεοντολογικόν. Ὁ διδάσκαλος κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτὴν, ὡς ἄλλος Πλάτων, θὰ ὕλοποιήσῃ τὴν ἰδεώδη πολιτείαν τοῦ εἰς τὴν μαθητικὴν ὁμάδα, τὴν τάξιν ἢ τὸ σχολεῖον.

Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ παιδαγωγικοῦ ῥωμαντισμοῦ ὁ τρόφιμος θὰ ἐξετάσῃ τὸν πνευματικὸν κόσμον τῆς κοινωνίας, θὰ ἐρευνήσῃ τὸ ὑπόβαθρον αὐτῆς, θὰ ἐξετάσῃ τὴν συναρμογὴν τῶν συντεθειμένων, θὰ ἐπιλέξῃ τὸ κατάλληλον μέρος καὶ θὰ σχηματίσῃ μόνος τοῦ τοῦ μορφωτικὸν ἀγαθὸν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κριτηρίων καὶ τῶν ἰδίων κοσμοθεωριῶν.

Ὑπάρχει καὶ τρίτη θεωρία, ἡ παιδαγωγικὴ σύνθεσις. Κατὰ ταύτην, ἂν ἀκολουθήσῃ τις τὸν παιδαγωγικὸν συντηρητικισμὸν, θὰ λείψῃ ἢ ἀνανέωσις, ἢ γόνιμος ἀναδημιουργία, ἢ ἐλευθερία. Ἡ πνευματικὴ τροφὴ τῶν μαθητῶν θὰ εἶναι κατεψυγμένη.

Ἄν ἀκολουθήσωμεν τὸν παιδαγωγικὸν ῥωμαντισμόν, θὰ ἔχωμεν διαρκεῖς πειραματισμούς, ἀπροσαρμοσίαν, ἀναρχίαν. Ἡ πνευματικὴ τροφὴ θὰ εἶναι τῆς ὥρας, ἀλλ' ἄδοκίμαστος εἰς μορφωτικὴν ἀξίαν. Συνεπῶς κατὰ τὴν θεωρίαν τῆς παιδαγωγικῆς συνθέσεως θὰ ἔχωμεν σύζευξιν τῶν δύο τούτων θεωριῶν οὐ μόνον γενετικῶς, ἀλλὰ καὶ φιλοσοφικῶς καὶ κοινωνικῶς. Κατὰ ταύτην ἰδέαι καθεστηκυίας ἡλικίας καὶ νεαρᾶς, ἰδέαι παρελθόντος καὶ παρόντος, δογματισμός καὶ ἐμπειρισμός θὰ συντεθοῦν, θὰ συγχωνευθοῦν καὶ θὰ ἀποτελέσουν τὸν τύπον τοῦ ὕδατος τοῦ μορφωτικοῦ ἀγαθοῦ. Τὸ ὕδρογόνον θὰ ἀποτελέσῃ τὸ πνευματικὸν ἀγαθὸν τοῦ παρελθόντος, τὸ ὀξυγόνον τὸ πνευματικὸν ἀγαθὸν τοῦ παρόντος.

Κατὰ τὴν παιδαγωγικὴν πάλιν σκοπὸς τῆς διδασκαλίας εἶναι ἡ παροχὴ γνώσεων, ὁ πλουτισμός τοῦ πνεύματος τῶν παίδων μὲ πλουσιωτάτην ὕλην, εἰλημμένην ἐκ τῶν ἐπιστημῶν, τεχνῶν, γραμμάτων, δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου. Ἀξίαν ἔχει ὁ πλοῦτος τῶν γνώσεων καὶ τὸ ποσὸν τῆς διδακτέας ὕλης. Καὶ ἡ θεωρία αὕτη καλεῖται διδακτικὸς ὕλισμός. Ἀντίθετον ὁδὸν ἀκολουθεῖ ὁ διδακτικὸς φορμαλισμός ἢ εἰδολογισμός. Κατὰ τοῦτον σκοπὸς τῆς διδασκαλίας εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῶν πνευματικῶν δεξιότητων, ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀποδοτικότητος τῶν ψυχικῶν δυνάμεων καὶ λειτουργιῶν.

Ἄδιαφορὲι εἰς τὸ ποσὸν τῶν γνώσεων καὶ ἀποβλέπει εἰς τὸ ποιὸν αὐτῶν. Παραδέχεται ὅτι ὑπάρχει ἓν γενικὸν στέλεχος ψυχικῶν λε. τουρνιδῶν, ἐξ οὗ ἐκφύονται διανοητικαί, συναισθηματικαὶ καὶ βουλευτικαὶ ἐνέργειαι. Τούτου ἀσκουμένου, ἐπιτυγχάνεται ἡ αὐξήσις τῆς ἰσχύος τῶν ἐκ τούτου ἐξαρτωμένων λειτουργιδῶν. Καὶ αἱ δύο ὁμῶς θεωρεῖται εἶναι ἐν μέρει ἀληθεῖς καὶ ἐν μέρει ἐσφαλμένοι. Ἐπιδιώξεις ἑκατέρας τούτων ἄγει εἰς μονομέρειαν. Ἐνῶ ἀπεναντίας ἡ δημιουργικὴ σύνθεσις τῶν δύο τούτων κατευθύνσεων, τ. ἔ. ἡ παροχὴ γνώσεων, ἡ ἀνάπτυξις δεξιοτήτων καὶ ἡ δραστηριοποιήσις τοῦ ἀτόμου πρὸς βιωματικὰς ἀσχολίας, ἀποτελεῖ τὴν μέσσην καὶ τὴν ὀρθοτέραν λύσιν. Διάφοροι εἰς διαφόρους ἐποχὰς οἰκονομικαὶ σχολαὶ καὶ θεωρεῖται περὶ τῆς πηγῆς καὶ προελεύσεως τοῦ πλοῦτος ἀνεπτύχθησαν. Κατὰ τὴν φυσιοκρατικὴν σχολὴν οἱ οἰκονομικοὶ νόμοι ρυθμίζονται ἀπὸ τὴν φύσιν. Ὁ πλοῦτος μῖας χώρας ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἀποδοτικότητα τῆς γῆς καὶ τὴν γεωργίαν. Ἡ γεωργία μᾶς παρέχει πρωτογενῶς τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰς πρώτας ὕλας διὰ τὴν βιομηχανίαν ἢ τὴν κινησιακὴν δύναμιν αὐτῆς. Κατὰ τὴν ἐμποροκρατικὴν σχολὴν (Mercantilismus) τὰ πολῦτιμα μέταλλα εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας καὶ συνεπῶς διὰ τὴν ἀπόκτησιν αὐτῶν πρέπει νὰ ἐπέμβῃ τὸ κράτος, ἐξασφαλίζον εὐνοϊκὸν ἐμπορικὸν ἰσοζύγιον. Συνεπῶς τὸ ἐμπόριον ἔχει ἰδιόζουσαν σημασίαν εἰς τὴν πρόοδον τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς. Κατὰ τὴν φιλελευθέραν σχολὴν τοῦ Smith ὅλαι αἱ τάξεις τῆς κοινωνίας εἶναι παραγωγικαὶ καὶ ὑπόκεινται εἰς φορολογίαν. Τὸ χρῆμα θεωρεῖ ὡς μέσον διευκολύνσεως τῶν συναλλαγῶν. Κατὰ τὴν σοσιαλιστικὴν οἰκονομικὴν σχολὴν τοῦ Καρόλου Marx καὶ Φρειδερίκου Engels ἡ οἰκονομικὴ εὐημερία ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν τεχνικὴν ἐξέλιξιν, τὴν ἀξίαν τῆς ἐργασίας, τὴν ὑπεραξίαν καὶ τὴν ἐκμετάλλευσιν.

Σύνθεσιν καὶ τῶν τεσσάρων αὐτῶν θεωριῶν ἀποτελεῖ ὁ μόχθος καὶ τὸ χρῆμα, ἡ ἰσορροπία τῆς ἐργάνης Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ θεοῦ Ἑρμῆος.

Ἡ Λυδία λίθος τῶν τμηματικῶν τούτων δεδομένων τῆς ἐπιστήμης εἶναι τὰ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι σήμερον γραπτὰ μνημεῖα καὶ ὁ ἱστορικὸς τῶν ἐθνῶν καὶ κυρίως τῶν Ἑλλήνων βίος.

Ἡ θεὰ Ἀθηνᾶ κατὰ τὴν μυθολογίαν παρίσταται ὡς πολεμικὴ θεὰ. Διὸ καὶ ὑπῆρχεν ἐν τῇ Ἀκροπόλει τὸ ἄγαλμα τῆς προμάχου Ἀθηνᾶς. Ἐφερὲν αὕτη κρᾶνος, δόρυ καὶ ἀσπίδα. Ἀλλὰ καὶ ὡς εἰρηνικὴ θεὰ παρεστάθη ἡ Ἀθηνᾶ. Τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς ἐκφράζει τὸν εἰρηνικὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς γλυκεῖας σκέψεις τῶν εἰρηνικῶν ἔργων, ἅτε μὴ φέρουσα τὰ πολεμικὰ σύμβολα Σύνθεσιν τῶν δύο τούτων ἰδιοτήτων τῆς Ἀθηνᾶς, τῆς εἰρηνικῆς καὶ πολεμικῆς, ἔχομεν ἐν τῇ Χρυσελεφαντίνῃ Ἀθηνᾷ τοῦ Φειδίου. Καὶ συγκεκριμένως ἐνῶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος κεῖται ὀρθία ἡ ἀσπίς, εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα βαστάζει ὡς ἀνάθημα ἄγαλμα χρυσοῦν τῆς Νίκης. Ἀποτελεῖ καὶ τοῦτο μίαν συμβολικὴν παράστασιν τῆς Ἀθηναϊκῆς Πολιτείας, ἥ.τ.ς, ὡς λέγει ὁ Περικλῆς εἰς τὸν ἐπιτάφιόν του, «ἦτο αὐταρκεστάτη καὶ εἰς πόλεμον καὶ εἰς εἰρήνην».

Ἐν τῇ Κεκροπία ἀκροπόλει συνεχωνεύθησαν δύο συνοικισμοί, ὁ Πελασγικός, ὁ λατρεύων τὴν Ἀθηνᾶν καὶ ὁ τῶν Ἰώνων, ὁ λατρεύων τὸν Ποσειδῶνα. Ὁ πρώτος ἐτίμα τὴν γεωργίαν καὶ εἰς αὐτὴν ἀπέβλεπε πρὸς ἐπιβιώσιν του. Ὁ δευτέρος τὴν ναυτιλίαν, τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν καὶ ἐκ τούτου ἐξήρτα τὴν εὐτυχίαν. Τὸ κόμμα τῶν πεδιῶν, τῶν φίλων τῆς θαλάσσης, ἦτο τὸ δημοκρατικόν. Καὶ ὁμῶς ἔχομεν σύνθεσιν τῶν δύο τούτων πολιτικῶν ἐπιδιώξεων. Εἰς τὴν σύζευξιν αὐτὴν ὀφείλεται τὸ μεγαλεῖον τοῦ δαιμονίου Πτολιέθρου, τοῦ Ἑλλάδος ἐρείσματος. Ἡ σύνθεσις αὕτη ὑλοποιεῖται ἐν τῷ Ἐρεχθεΐῳ. Ἐν τούτῳ λατρεύονται καὶ ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ὁ Ποσειδῶν. Εἶναι νὰὸς ἀφιερωμένος καὶ εἰς τοὺς δύο θεοὺς, συμφιλωθέντας μετὰ τὴν προηγηθεῖσαν ξρίδα περὶ τῆς κατοχῆς τῶν Ἀθηνῶν. Βεβαίως αὐτὸ εἶναι μῦθος. Γνωρίζομεν ὁμῶς ὅτι ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς λαὸς ἐνέδυσσε μὲ τὸ περιβλημα τοῦ μύθου ἱστορικὰ γεγονότα.

Ἐν τῷ Σοφοκλέους Οἰδίποδι τυράννῳ ὁ ὁμώνυμος ἥρως ἔλαβε παρὰ τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν τὸν χρησμὸν ὅτι θὰ φονεύσῃ τὸν πατέρα του καὶ θὰ νυμφευθῇ τὴν

μητέρα του. Αὐτὰ ἦσαν τὰ γραμμένα τῆς Μοίρας. Αὐτὰ ἦσαν τὰ *fata*. Ὁ Οἰδίπους ὅμως θέλει νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν δεσμῶν τῆς Μοίρας, θέλει νὰ σπάσῃ τὰς ἀλύσεις τοῦ fatalismus, θέλει νὰ ἔχῃ βούλησιν ἐλευθέραν, νὰ ἔχῃ αὐταρχίαν. Γνωστὴ μᾶς εἶναι ἡ πτώσις τοῦ ἥρωος. Ἀλλ' ἡ πτώσις αὐτὴ εἶναι προσωρινή. Θὰ σηκωθῇ ὑψηλὰ ἐν τῷ Οἰδίπῳ ἐπὶ Κολωνῷ. Ἐδῶ παρίσταται ὅτι ἀποθνήσκει κατὰ θεῖον τρόπον καὶ καθίσταται ὑπερασπιστὴς τῆς πόλεως θεός. Ἐχομεν καὶ ἐνταῦθα μίαν φιλοσοφικὴν σύνθεσιν τῆς μοιροκρατίας καὶ τῆς αὐταρχίας.

Γνωρίζομεν ἀκόμη ὅτι τὸν «Οἰδίποδα Τύραννον» ἐχρησιμοποίησεν ὡς κανόνα ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὴν Ποιητικὴν του. Καὶ ὅμως ἡ τραγωδία αὕτη δὲν ἔλαβε τὰ πρωτεῖα. Ἡττήθη ὁ μέγας τραγικὸς ἀπὸ τρίτης καὶ τετάρτης κλάσεως τραγικόν, τὸν Φιλοκλέα. Πολλὰ ἐγράφησαν ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἡττήθη, διότι εἶχεν ὑπέρμετρον δραματικότητα. Ὁ ἀρχαῖος Ἀθηναῖος δὲν ἠνέλιχτο ἀκρότητας. Ἦτο ὁ λαὸς τοῦ μέτρου, τῆς ἁρμονίας, τῆς ἰσορροπίας, τοῦ μηδὲν ἄγαν, τοῦ «φιλοκαλοῦμεν μετ' εὐτελείας».

Ὁ ἥρωας τῆς ἀρχαίας τραγωδίας ἦτο προσωπικότης, ἄτομον ὑπὲρ τὰ κοινὰ μέτρα. Ἡθέλησεν ἐνίοτε νὰ ὑψωθῇ, νὰ τρυπήσῃ διὰ τῆς κεφαλῆς του τὴν στέγην τοῦ σηκοῦ τοῦ ναοῦ τοῦ Διός. Εἴλκυεν ὅμως τὸν κεραυνὸν τοῦ ὑψιβρεμέτου καὶ συνετρίβη, διὰ νὰ δικαιωθῇ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, διότι ὁ ἄνθρωπος τὸν ἀποκατέστησεν εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἐκ τῆς πτώσεως δι' ἑλέου καὶ φόβου. Καὶ ἡ ἀριστοτελικὴ κἀθαρσις δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ ἡ ψυχικὴ ἰσορροπία. Ὁ ὑπερσυναίσθηματισμός ἡ ὑπερβολικὴ θλίψις καὶ ἡ ὑπέρμετρος χαρά, δέχονται εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὅρου τὸν κεραυνόν, διότι ἐδημιουργήθη ἡ ψυχικὴ ὕβρις. Ἐπακολουθεῖ ἡ θυμικὴ ἐκκένωσις καὶ ἀποκαθίσταται ἡ ψυχικὴ γαλήνη, ἡ ἀνακούφισις.

Ἐν τῇ ῥαψωδίᾳ Α τῆς Ἰλιάδος, ὁ Ἀχιλλεὺς ἔκαμψε τὸ ἡθικόν του ἀνάστημα συνεπιεῖα τῆς Βρισηίδος καὶ ἤρισε πρὸς τὸν Ἀγαμέμνονα, ὁρμώμενος ἐκ νεανικῆς παρφορᾶς. Μετανοεῖ ὅμως εἰς τὴν ῥαψωδίαν Ψ καὶ δίδει τὸ βραβεῖον τοῦ ἀγῶνος εἰς τὸν Ἀγαμέμνονα καίπερ μὴ ἀγωνισθέντα. Τὸν τέλειον τύπον τοῦ ἥρωος μᾶς προβάλλει εἰς τὸ δευτέρον του ἔπος ὁ Ὀμηρος, τὴν Ὀδύσσειαν. Ἐν αὐτῇ ὑψώνεται τὸ ἡθικὸν ἀνάστημα τοῦ Ὀδυσσεὺς εἰς τὴν Κίρκην, τὴν Καλυψὶν καὶ τὴν Ναυσικᾶν. Κοσμεῖται ὁ ἥρωας μὲ περιεσκεμμένην φρόνησιν, μὲ σωφροσύνην, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν ἰσορροπίαν τῶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ψυχικῶν ἀντιθέσεων. Καὶ δι' αὐτὸ ὁ Ὀμηρος ἀπέθεσε τὴν πτώσιν τῆς Τροίας εἰς τὸν Ὀδυσσεά.

Ἡ πόλις—κράτος τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν ἦτο ἡ πολιτειακὴ μονάς. Τὸ ἄστυ ἦτο ἡ μόνη ζωσὰ δύναμις. Οὐδὲν ὑπὲρ τοῦτο, οὐδὲν ὑπ' αὐτό. Ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἄστεως συναπέφερε καὶ τὴν εὐτυχίαν τῶν πολιτῶν: «διαφθειρομένης τῆς πατρίδος οὐδὲν ἦσσαν ξυναπόλλυται, κακοτυχῶν δ' ἐν τῇ εὐτυχούσῃ πολλῷ μᾶλλον διασφύζεται» (Θουκ. II, 61).

Ὅταν ἐδημιουργοῦντο αἱ κοινότητες αὗται, εἰς μὲν τὴν Ἀνατολὴν ἴσχυε τὸ δοῦλον πνεῦμα, ἡ παντοδυναμία τῆς ομάδος, εἰς δὲ τὸν Βορρᾶν τὸ ἀναρχικόν, τὸ ἀχαλίνωτον πνεῦμα. Ἡ Ἀνατολὴ εἶχε διοίκησιν, ὁ Βορρᾶς ἀναρχίαν. Αἱ Ἀθῆναι συνέζευξαν καὶ κατέστησαν ἰσορροπία ταῦτα μὲ τοὺς νόμους. Οἱ δὲ νόμοι ρυθμίζουν τὰς ἐν τῇ ὁμάδι κεντρομόλους καὶ φυγοκέντρους δυνάμεις διὰ τῆς ἀλληλοδιασταυρώσεως: «Καὶ τῶν νόμων ὅσοι ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ἀδικουμένων κείνται».

Ὁ Ἀθηναῖος πολίτης ἐβλεπε τὸ συμφέρον του ἐν τῇ εὐημερίᾳ τῆς πόλεως—κράτους. Διδακτικώτατον γραπτὸν μνημεῖον διὰ τὴν σύνθεσιν, ἰσορροπίαν, ἁρμονίαν, μεσότητα καὶ μέτρον εἶναι ὁ τοῦ Θουκυδίδου Ἐπιτάφιος τοῦ Περικλέους. «Φιλοκαλοῦμεν μετ' εὐτελείας καὶ φιλοσοφοῦμεν ἄνευ μαλακίας», λέγει ὁ Περικλῆς εἰς τὸν Ἐπιτάφιον, ἦτοι: εἰμεθα φίλοι τοῦ ὀραίου ἄνευ σπατάλης καὶ ἀγαπῶμεν τὰς θεωρητικὰς μελέτας, χωρὶς νὰ χάνωμεν τὴν δραστηριότητά μας ἢ νὰ γινώμεθα ἀπόλεμοι ἢ νὰ ἐκθληνόμεθα. Ἐνταῦθα ἐπισημαίνομεν τὸ μηδὲν ἄγαν καὶ τὴν ἰσορροπίαν τῶν ἀντιθέσεων ἐν τῇ ζωῇ τῶν Ἀθηναίων. Καὶ ὥντως ἡ φιλοσοφία μονομερῶς καλλιεργουμένη ὁδηγεῖ εἰς

τὴν ἀτολίαν καὶ τὸ ἀπόλεμον. Πλὴν ὅμως ὁ Ἀθηναῖος συνθέτει ἐν ἑαυτῷ καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ πρὸς τὰς θεωρητικὰς σπουδὰς καὶ τὴν καλλιέργειαν τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος.

Ἐν ἄλλο θέμα ἐδημιουργήθη μὲ τὸ λεχθὲν ὑπὸ τοῦ Περικλέους «δημοκρατία ἐς πλείονας οἰκεῖν» ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐγένετο λόγῳ μὲν δημοκρατία, ἔργῳ δὲ ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή. Φαινομενικὴ διαφορὰ ὑπάρχει, οὐσιαστικὴ δὲν ὑπάρχει. Καὶ τοῦτο, διότι εἶναι μὲν πάντες οἱ πολῖται ἴσοι ἀπέναντι τῶν νόμων ὡς πρὸς τὰς ἰδιωτικὰς τῶν διαφορὰς, ὡς πρὸς δὲ τὴν κατάληψιν τῶν ἀξιωματῶν ἰσχύει ἡ «ἀξίωσις», ἡ προτίμησις κατ' εὐδοκίμῃσιν, «προτιμᾶται ἀπ' ἀρετῆς».

Συνεπῶς εἰς μὲν τὰς ἰδιωτικὰς ὑποθέσεις ἰσχύει ἡ ἰσότης, ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀρχόντων «τὸ ἀπ' ἀρετῆς» καὶ εἶναι «τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή». Καὶ οὕτω ἔχομεν ἰσορροπίαν μεταξὺ τῆς καθαρᾶς δημοκρατίας τοῦ Ἀριστοτέλους, ἥτις ἀναγνωρίζει ἴσα δικαιώματα εἰς πάντας τοὺς πολῖτας («καὶ γὰρ τὸ δίκαιον τὸ δημοτικὸν τὸ ἴσον ἔχειν ἐστὶν κατ' ἀριθμόν, ἀλλὰ μὴ κατ' ἀξίαν, τούτου δ' ὄντος τοῦ δικαίου τὸ πλῆθος ἀναγκάζει εἶναι κύριον» Πολιτ.), καὶ τῆς ὀλιγαρχίας, ἡ ὁποία θέτει ὡς βᾶσιν ἐκλογῆς τῶν ἀρχόντων τὸ «μέρος», τὸ ὅτι ἀνήκει εἰς ὠρισμένην πολιτικὴν μερίδα.

Ἡ σύζευξις τῶν ἀντιθέτων ἐπιδιώξεων μεταξὺ τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ συνόλου φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι εἰς τὸ κεφάλαιον 37, παράγραφος 2 τοῦ Ἐπιταφίου γράφει ὁ Θουκυδίδης: «ἀνεπαχθὼς τὰ ἴδια προσομιλοῦντες», τ.ξ. ἐνῶ εἰς τὴν ἰδιωτικὴν μας ζωὴν ζῶμεν ἐλευθέρως χωρὶς νὰ ἐνοχλῇ ὁ εἰς τὸν ἄλλον, ὡς πρὸς τὰ δημόσια πράγματα δὲν παρανομοῦμεν ἀπὸ δέος, ἀλλὰ πειθαρχοῦμεν εἰς τοὺς ἐκάστοτε ἄρχοντας καὶ τοὺς νόμους. Καὶ ἐκ τοῦ ὅτι εἰς τὸ κεφάλαιον 39, παράγραφος 1 τοῦ αὐτοῦ λόγου γράφει ὁ Θουκυδίδης: «ἡμεῖς δ' ἀνειμένως διαितώμενοι οὐδὲν ἦσσαν ἐπὶ τοὺς ἰσπαλεῖς κινδύνους χωροῦμεν», τ.ξ. καίτοι ζῶμεν ἀνέτως, ἐν τούτοις μὲ μεγάλην τόλμην ἀντιμετωπίζομεν τοὺς πολεμικοὺς κινδύνους.

Τὸ μὴδὲν ἄγαν, τὸ μέτρον καὶ τὴν ἰσορροπίαν ἐν τῇ ζωῇ των φανερῶναι καὶ τὸ «ὦν καθ' ἡμέραν ἡ τέρψις τὸ λυπηρὸν ἐκπλήσσει». Εἰς τὰς μεγάλας των περιπετείας οἱ Ἀθηναῖοι οὕτε ὑπερβολικὴν χαρὰν ἐξεδήλουν οὕτε ἄμετρον θλίψιν. Αἱ ἐπιτύμβιοι στήλαι δεικνύουν ὅτι εἶχον συγκεκρατημένον, κυριαρχημένον πένθος.

Εἰς ὅλον τὸν Ἐπιτάφιον κυριαρχεῖ ἡ ἰσορροπία τῶν ἀντινομιῶν. Καὶ ἐκεῖ ὅπου διμιλῇ ὅτι ὁ Ἀθηναῖος πολῖτης, ἐνῶ ἀσχολεῖται μὲ τὰς ἰδιωτικὰς του ὑποθέσεις, ἐν τούτοις εἶναι κάτοχος τῶν πολιτικῶν πραγμάτων. Ἐνῶ γνωρίζει τὰ σοβαρὰ καὶ τὰ εὐχάριστα, ἐν τούτοις προχωρεῖ μετὰ τόλμης καὶ θάρρους. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἐπιτάφιος ἀποτελεῖ ἕνα ὕμνον πρὸς τὴν ἀθηναϊκὴν πολιτείαν, ἥτις στηρίζεται εἰς τὴν ἰσορροπίαν μεταξὺ συνόλου καὶ πολιτῶν καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν ἀντινομιῶν τῆς ζωῆς. Πολὺ ὀρθῶς κρίνεται ὅτι δὲν διεσώθη ἡμῖν, ὅπως ἀκριβῶς ἐλέχθη ἡ τὸ πρῶτον ἐγράφη, ἀλλ' ἐτροποποιήθη ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Θουκυδίδου, ὁ ὁποῖος ἰδὼν τὴν ἠθικὴν πτώσιν τῆς πολιτείας μετὰ τὴν κυριαρχίαν ἐν αὐτῇ τῶν τριάκοντα τυράννων καὶ τὴν τῶν πολιτῶν ἠθικὴν διαφθοράν μετὰ τὴν ἔλευσιν τῶν σοφιστῶν, οἵτινες ὑπενόμειυσαν τὴν τὴν θαυμαστὴν ἰσορροπίαν συνόλου καὶ ἀτόμου διὰ τῆς θεωρίας των «πάντων τῶν χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος», ἠθέλησε διὰ τοῦ Ἐπιταφίου λόγου νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν μνήμην τοῦ ἀδίκως κατακρινομένου Περικλέους καὶ νὰ προβάλλῃ ὡς ὑπόδειγμα τὸ πολίτευμα τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος.

Ἐκ τῆς συζεύξεως τῶν ἀντιθέσεων ἐπιτυγχάνεται καὶ ἐν τῇ τέχνῃ ἡ ἁρμονία. Εἰς τὸν Παρθενῶνα, ὡς γράφει ὁ Ἰππόλυτος Ταῖν, «ἐκαμπύλωσαν ὅλας τὰς ὀριζοντίους γραμμάς καὶ ἔκλιναν πρὸς τὸ κέντρον ὅλας τὰς κατακορύφους». Ἐδῶσαν ἔντασιν εἰς τὸν στύλον διὰ σοφῆς καμπύλης. Καὶ ὁ ἔθνικός μας ποιητὴς Σολωμὸς εἰς τὰ τελευταῖά του ποιήματα ἠγωνίσθη διὰ νὰ ἐπιτύχῃ ἰσορροπίαν μεταξὺ ρωμαντικῆς καὶ κλασσικῆς τεχνοτροπίας. Καὶ τὴν ἰσορροπίαν αὐτὴν ἐπιτυγχάνει εἰς τὸν «Πόρφυραν» καὶ τοὺς «Ἐλευθέρους Πολιορκημένους».

Ὅταν ὁ Κρέων συνεκρούσθῃ μὲ τὴν Ἀντιγόνην ἐν τῷ ὁμωνύμῳ δράματι τοῦ Σοφοκλέους καὶ ὕβρισε τὸν μάντιν Τειρεσίαν, ὁ χορὸς ἀπήντησεν : «Εὐβουλίας δεῖ, παῖ Μενοικέως Κρέων». Ἡ εὐβουλία εἶναι ἡ ἰσορροπία τῆς δημιουργηθείσης πρὸς τὴν Ἀντιγόνην ἀντιθέσεως τοῦ Κρέοντος, ἡ σύζευξις τῆς ἀντινομίας καὶ ἡ συνδιαλλαγή τῶν ἀντιτιθεμένων.

Εὐβουλία εἶναι ἡ σωφροσύνη, μία ἐκ τῶν τεσσάρων φιλοσοφικῶν ἀρετῶν κατὰ Πλάτωνα καὶ ἡ σπουδαιότερα. Προῖόν τῆς σωφροσύνης εἶναι ἡ σύνθεσις καὶ σύζευξις τῶν ἀντιθέσεων, ἡ ἰσορροπία καὶ ἡ ἑναρμόνισις τῶν ἀντινομιῶν ἐν τῇ ζωῇ τῆς πολιτείας καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐνὶ λόγῳ τὸ βαθύτερον νόημα τοῦ Κλασικισμοῦ εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ ἰσορροπία, ἥτις ἐδημιουργήθη ἀπὸ τὴν πάλιν τῶν ἀντιμαχομένων κατευθύνσεων. Καὶ αὐτὴ ἡ ἠθικὴ δικαίωσις καὶ θείωσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι προϊόντα τοῦ ἀτέρμονος κονταροχτυπήματος τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, τῆς φθορᾶς καὶ τῆς ἀφθορίας, τοῦ θνητοῦ καὶ ἀθανάτου εἰς τὴν ἔμψυχον καὶ ἄψυχον φύσιν. Δι' αὐτὸ καὶ ἡ τραγωδία κατὰ τὸν Μιστριώτην, εἶναι πεδῖον τῆς συγκρούσεως τῶν δραματικῶν παθῶν.

Ἐπὶ μιᾷ τοιαύτης γενικῆς ἀρχῆς δεόν νὰ στηρίζεται ἡ σημερινὴ μεταρρύθμισις τῆς Παιδείας μας, διὰ συγκερασμοῦ τῆς παραδοσιακῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ συγχρονισμοῦ. Ἡ παραδοσιακὴ ἀρχὴ στηρίζεται εἰς τὴν κλασσικὴν μας παιδείαν. Ἡ συγχρονιστικὴ εἰς τὰς φυσικο-μαθηματικὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τεχνικο-οικονομικὰς ἐπιτεύξεις. Καὶ οὕτω φθάνομεν εἰς τὴν ἰσορροπίαν μεταξὺ τοῦ «*homo sapiens*» καὶ «*homo faber*». Ἐν τῷ Ὀμήρῳ ἔχομεν συνύπαρξιν ἰδεαλισμοῦ καὶ ρεαλισμοῦ. Δι' αὐτὸ καὶ ὁ Ὀμηρος θεωρεῖται καὶ ὡς μεγάλος νατουραλιστής. Ὁ Σοφοκλῆς ἀποτελεῖ τὸν κανόνα τῆς τραγικῆς ποιήσεως, διότι δημιουργεῖ τὴν ἰσορροπίαν τῶν ἀντιρρόπων ἰδεῶν τοῦ Αἰσχύλου καὶ Εὐριπίδου.

Ἡ ἀξία τῆς συζεύξεως αὐτῆς κατανοεῖται, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν μας τὴν ἱστορίαν τῶν Ἑβραίων. Ἄν κατῴρθωσαν οὗτοι νὰ ἐπιβιώσουν, τὸ ἐπέτυχον, διότι ἔμειναν προσκεκολλημένοι εἰς τὴν παράδοσιν καὶ συγχρόνως παρηκολούθησαν τὰ σύγχρονα προβλήματα τῶν ἐπιστημῶν καὶ τὰς τεχνικο-οικονομικὰς ἐπιτεύξεις. Κατῴρθωσαν δὲ νὰ ἐπαναφέρουν εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν γλῶσσαν τοῦ Μωϋσέως.

Ἄριστον παράδειγμα ἰσορροπίας παραδόσεως καὶ συγχρονισμοῦ ἀποτελεῖ καὶ ἡ Ἀγγλία, ἡ ὁποία καίτοι προκαλεῖ εἰς ἡμᾶς τὴν θυμηδίαν μὲ τὰς παραδόξους τελετουργικὰς τῆς παραδόσεως, ἐν τούτοις ὁ ἐκσυγχρονισμὸς τῆς εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς εἶναι θαυμαστός. Συνθέτει παρελθόν καὶ παρὸν καὶ ἀντιμετωπίζει ἐπιτυχέστερον τὸ μέλλον.

Πηγαία δὲ εἶναι ἡ συνθετικότης καὶ ἡ προσαρμοστικότης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Διὸ καὶ αὐτὴ ἡ ἐλευθερία, ἡ βάσις τῆς ἐδραιώσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος, τὸν ἀνθρωπόδαρτον αὐτὸν γεωγραφικὸν χώρον, ἐδράζεται εἰς τὴν ἰσορροπίαν τῶν ἀντιθέσεων, τὴν ἐξαφάνισιν τῶν κοινωνικῶν ἀντινομικῶν, τὴν κοινωνικὴν ἁρμονίαν καὶ τὴν ἔθνικὴν παράδοσιν τοῦ συνανήκειν, ἐνισχυομένην εἰς τοὺς ἐθνικοὺς κινδύνους ἰδίως.

Ὡς ἐξῆς διαγράφει ὁ ποιητὴς τὴν πορείαν τῆς φυλῆς μας διὰ μέσου τῶν αἰώνων :

Καὶ θάκούσης τῇ φωνῇ τοῦ λυτρωτῆ,
θὰ γδυθῇς τῆς ἀμαρτίας τὸ ντύμα,
καὶ ξανά κυβερνημένη κι' ἀλαφρῇ
θὰ σαλέψῃς σάν τῇ χλόῃ, σάν τὸ πουλί,
σάν τὸν κόρφο τὸ γυναικεῖο, σάν τὸ κῆμα
καὶ μὴν ἔχοντας πιὸ κάτου ἄλλο σκαλί
νὰ κατρακυλίσῃς πιὸ βαθιὰ
στοῦ κακοῦ τῇ σκάλα,
γιὰ τ'ἀνέβασμα ξανά ποῦ σὲ καλεῖ
θὰ αἰστανθῇς νὰ σοῦ φυτρώνουν, ὦ χαρά,
τὰ φτερά,
τὰ φτερά τὰ πρωτινά σου τὰ μεγάλα !